

ג. ציון מלאת מאה שנה למקוה ישראל

היו"ר ר. ברקת:

חברי הכנסת, נחדש את הישיבה בסעיף הראשון שעל סדר-היום: ציון מלאת מאה שנה למקוה ישראל.

בפתח הישיבה הזאת רצוני לקדם בברכה, בשם הכנסת, את כל האורחים היקרים והחשובים, אשר באו אלינו לציין את המאורע ההיסטורי הגדול, אשר נקרא שם מקוה ישראל עליו.

שמות האורחים למשפחותיהם ושמות האירגונים שנציגיהם נמצאים עמנו היום – וגם בלי שאזכיר אותם, הרי כל שם כחותם על לבה של האומה – מסמלים

את הרצף ההיסטורי המופלא של עמנו. הם מגשרים על פני תקופת מאת השנים האחרונות, אשר אולי לא היתה כמוה בתולדות ישראל למורא ולגדלות, תקופה של שואה וגאולה, של ייאוש ותקווה, של חזון והגשמה. הימצאותם של אורחינו אתנו היום עדות נאמנה היא לברית הכרותה בין העם ותפוצותיו לבין מדינת ישראל, ברית עולם. יהיו ברוכים לנו.

עתה אמסור רשות הברכה בשם הכנסת לחברי הכנסת פיינרמן.

לישוב כוה. זכותו הגדולה היתה לא רק במיקוד תשומת-הלב של יהדות העולם בשאלת גאולת ארץ-ישראל, אלא בראייה נבונה של הצרכים והשל הדרך לפתרון. קרל נטר השכיל להבין שהמפעל לא יקום מבלי שיתמכר לו אישית, בגופו ובנפשו. כשביקר בארץ-ישראל בשנת 1868, כמשלחת-חקר של יחיד מטעם "כל ישראל חברים", ולאחר ששהה בה קרוב לחודשיים, בא לידי המסקנה הנזכרת בסוף הדין-וחשבון שכתב לחברה: "כל אלה שביקרו בארץ-ישראל לפני באו פה אחד לאחינו בני ישראל, כאשר באתי גם אני לידי המסקנה הזאת, לא נשאר לי אלא לחשוב, מה האמצעים הטובים ביותר להגיע למטרה זו... על כן אני מציע לכם היום תכנית של מוסד חדש, אשר בו יתחנך הדור הגדול לעבדי דת-אדמה... אני משוכנע, כי בקבלכם את תכניתי זאת, תוכיחו כי היהודי יתמיד בעבודת-האדמה אם תניתן לו האפשרות לכך, ותכינו מקום לאלפים מאחינו אשר יצטרכו לברוח בעתיד מפני שנאת הגויים. ולבסוף מעשה זה יהיה כיבוש בשלום של הארץ הקדושה, שהכריזו בה אבותינו את ייחוד הבורא, כאשר כל העולם היה שקוע עדיין בעבודת-אלילים... מה שנראה היום כחלום יהיה מחר מציאות."

דומני, שמכל האמור לעיל ניתן להבין עד מה היטיב קרל נטר לקלוט אל העיקר, מתוך הרגשה נבונה של שליחות לאומית, דתית והיסטורית. וכפי שנראה היום, הרגישו בכך גם אנשי "כל ישראל חברים", ובאסיפתם הכללית בפאריס, ב-1 בינואר 1869, דנו בהצעתו של קרל נטר ואימצוה בהתלהבות. בעיקר נתן ביטוי להתלהבות זאת שניא החברה, אדולף כרמיה, אישיות יהודית גדולה. אף כי כיהן בתפקידים נכבדים בממשל הצרפתי דאז, לא שכח יהדותו ונחלץ לכל פעילות יהודית; וככר הזכרתי את חלקו בהזמת עלילת הדם בדמשק. כרמיה אמר: "אכן, ירושלים חדשה תופיע במלא תפארתה. בראשונה תהיה היא מקום מקדש-מעט, אך יושביה לא יבכו עוד על האבנים שישארו מבית-מקדשם. לבם יתמלא תקווה חדשה, והיכל גדול יתנוסס בה כבימי-קדם, אשר אליו ינהרו צאצאיו...". ובעיקר העריך כרמיה את נכונותו של קרל נטר לקבל עליו את הקמת בית-הספר. תכנית בית-הספר, שאושרה או על-ידי הוועד המרכזי של "כל ישראל חברים", היתה בת שנים-עשר סעיפים, וחשיבות מיוחדת גודעה לסעיף ט' האומר, שהחברה תקנה מדי שנה אחוזות-שדה ליישב בהן יהודים שיעסיקו את בוגרי בית-הספר או את הבוגר-רים עצמם.

עד כמה היתה ראייתו של קרל נטר מפורטת ומרחיקה דאות ניתן ללמוד גם מן התכנית החקלאית שהכין לבית-הספר. אנו נוהגים היום להשתבח ביצוא החקלאי וביחוד בהישגינו בתחום זה בחמש השנים האחרונות. והנה, מתברר שעוד בשנת 1872 הגיש קרל נטר הצעה ותכנית ליצוא חקלאי של ירקות ופירות ושל תמציית בושם ורפואה מפרחי הארץ, וכמו כן של האספרגוס הגדל, לדבריו, בארץ במהירות שהיא גדולה פי ארבעה ממהירות גידולו בצרפת.

קרל נטר והיה קים את מקוה-ישראל בגופו, איבד בה את בריאותו והיה סנה אשר אופל. הוא נפטר בארץ ב-2 באוקטובר 1882. בביקורו האחרון הספיק עוד לפגוש את ראשוני הביל"ויים שעלו אז ארצה, אותם ביל"ויים ששמם נגזר מ"בית יעקב לכו ונלכה", שאולי

עוזי פיינרמן (המערך, עבודה-מפ"ם):

כבוד היושב-ראש, נוסת נכבדה. בפרוס מאה שנה לייסודו של בית-הספר החקלאי "מקוה-ישראל", דומני שחשוב לזכור ולהזכיר את העבודה, ש"מקוה-ישראל" — או "מקוה" מלעיל, כפי שנשתגר שמו של בית-הספר על לשונו — אמנם הוקם בשנת 1870, אבל את שרשיו יש לחפש בתקופות קודמות.

המעייין בתולדות ישראל מתחילת המאה התשע-עשרה לא יוכל שלא לראות בעלילת הדם של דמשק משנת ת"ר (1840) נקודת-מפנה. רבים וטובים מבין היהודים, וגם מבין אלה שאינם בני-ברית, התחילו לראות באור חדש את פתרון השאלה היהודית. הזעזוע שנגרם אז ליהודי העולם, בעיקר ליהדות צרפת ואנגליה, גרם להופעה משותפת ראשונה של נציגי יהודיות אלה בעניין יהודי כללי: משרבו בראשותם של משה מונטי-פיורי ואדולף כרמיה פעלה להזמת עלילת הדם ולשיחור מעוני דמשק, ולכאורה השיגה בכך את מטרתה ורב לה. אך ברור לי: כשם שהביאה עלילת דרייפוס בסוף המאה לידי הולדת הציונות ההרצלאית, כך הביאה עלילת הדם בדמשק בתחילת המאה לידי פריחת הניצנים הראשונים של הרצון להחדשות לאומית — על-ידי התיישבות והתנחלות בארץ-ישראל. גיצנים אלה הם שהביאו אחרי-כך לידי הקמת מקוה-ישראל.

אגב אורה, ההכרה בזכותו של העם היהודי לארץ-ישראל לא היתה נחלת יהודים בלבד. נוצרים, כגון הכומר פרייוורק משווייץ, או צ'רצ'יל, קונסול בריטניה בדמשק בשנת 1840, הרבו לדבר ולכתוב על הצורך בשיבת ישראל למולדתו. חובב ציון נוצרי אחר, ושמו קולונל גאולר, המושל הבריטי באוסטרליה, אף פירסם בשנת 1845 חוברת ובה הציעות מפורטות להתיישבות חקלאית-יהודית גורבת; התיישבות שתקום בארץ-ישר-אל על אדמות גשולטן, בעזרת מעצמות אירופה החייבות, לדבריו, לפצות את היהודים על הדייפות שרדפום, וחייבות תודה לעם היהודי על יסודות אמונתו. ואחרון, אדונט לה-רוואן, מזכירו של נפוליאון השלישי, שחיבר בשנת 1860 תזכיר, ובו הוא קובע ברורות שיש לסייע ליהודים להקים מדינה יהודית בארץ-ישראל, והוא מסיים את תזכירו בקריאה לעם ישראל: "הגיעה איפוא שעת-כס לפעול, אם במחיר ואם במקנה ואם בכל אמצעי אחר, ולשוב ולהחיות את אדמת המולדת. אתם סייעתם להביא תרבות לעמים, להנהיג את אירופה בדרך הקידמה, עתה שומה עליכם לתת דעתכם על ארץ משלכם. לכו בדרככם זו, בעבודת ההחייאה הזאת. גלוה אתכם בלבנו, ואת זרוענו נושיט לכם לעזרה... וגו'."

אלא שהלכי רוח, כיסופי גאולה, רעיון התיישבות, כל אלה — ההכרה בהם לחוד והגשמתם לחוד. אמנם נעשו נסיונות החל משנות הארבעים של המאה הקודמת, בעיקר על-ידי משה מונטיפיורי, ליישב יהודים על הקרקע או לסייע ליהודים שגילה מונטיפיורי או בכפרי הגליל. אלא שרוב הנסיונות האלה נסתיימו בלא כלום, אם בגלל אי-התאמתם של המתיישבים דאז לעבודה חקלאית, ואם בגלל האפשרות האלטרנטיבית שעמדה לפניהם, והיא קבלת כספי ה"חלוקה".

גם כאן, כבפרקים אחרים של ההיסטוריה האנושית, לא נסתיע המפעל עד שנמצא לו גואל אוניו בדמותו המופלאה של יעקב קרל נטר, שתרים, יותר מכל אדם אחר, להקמת ישוב קבע חקלאי בארץ ולחינוך חקלאים

ואשר מכוח התמסרותם והזדהותם עם הנושא ועם התפקיד השכילי להפוך את בית-הספר גם לבית-חינוך המתווה ארחות חיים ומידות חברה. ואזכיר דק כמה מהם: מאיר וייניק, שלמה הללס, יהושע מרגולין, שגב, הוכברג, ישראל רבקה, שמואל ירדיה, בנימין כפולה, נתן פיאט, נחמיה בן-חיים, פסח בן-עמרם, יונה גנס, ואחרים שמהם אני מבקש מראש מחילה על שלא הזכרתיים כאן. סגל מורים זה ידע, אפילו בשנת 1938, לחדש חידוש גדול במערכת החינוך דאז: בשנה זו הוקם במקוה-ישראל סקטור מיוחד לחינוך הדתי, בעקבות הצרכים הדוחקים של עליית הנוער. ומאז תיים שם בהרמוניה מלאה, זה בצד זה, שני הסקטורים, והלוואי שישמשו דוגמה לאפשרות קיום יחד בתחומים רבים בחיינו.

אי-אפשר לדבר על מקוה בלי להזכיר את המנהלים המסורים שהיו לה. אך מכולם רצוני לייחד את אליהו קראוזה, תלמיד מקוה שנעשה מנהלה, ושימש בכהונה זו במשך ארבעים שנה, בתקופה שבה נתחוללו שתי מלחמות-עולם והוקמה מדינת ישראל. בהנהלתו ובהנעתו הגיעה מקוה להישגיה הגדולים. בהרגשתו הלאומית, בחין ערכו, בחוש ההומור שנתברך בו ושנשתמר אצלו, אף כי המר לו הגורל מאד, היה קראוזה מופת לאלפי תלמידים, פועלים ומכשירים-עצמם להתיישבות, שעברו את מקוה בשנות כהונתו.

בשנת 1965 נחתם הסכם בין מדינת ישראל לבין חברת "כל ישראל חברים" על הקמת חברה משותפת לשם מימונה, ניהולה ופיתוחה של מקוה-ישראל; בכך קמה באורח רשמי השותפות בין מניחת היסוד לבין המקיימת כל שנבנה עליו ומרחיבתו.

בהתקרבה לגיל המאה ביקשה מקוה לישוב בשלוה, אלא שקפץ עליה רוגזו של העיר, ושוב היתה מקוה לעמדה קדומנית; הפעם — במלחמה על שימור הקרקע והחקלאות. העניין הועלה בכנסת, וועדה מיוחדת שהוקמה לשם כך המליצה לפני הממשלה לחוקק חוק מיוחד ובו ייקבע, שלא ייעשה שינוי בייעוד המקורי של אדמות מקוה-ישראל בגבולותיה הקיימים ללא החלטת הכנסת. ובתקווה שאמנם כן יהיה — אני מסיים בברכת "ממאה למאות".

הי"ר ה. ברקת:

דברים על מקוה-ישראל בשם הממשלה ישא שר החקלאות.

שר-החקלאות ה. גבתי:

אדוני השוב-ראש, כנסת נכבדה. התכנסנו היום לישיבה חגיגית זו לציון מלאת מאה שנה לייסודו של בית-הספר החקלאי הראשון בארץ ישראל — מקוה-ישראל. למעשה אנו חוגגים היום מלאת מאה שנה להתיישבות החקלאית היהודית בארץ. אבן-היסוד שהונח זה לפני מאה שנה להקמת הבניין הראשון של בית-הספר מקוה ישראל היתה גם אבן-היסוד להתיישבות היהודית בארץ, התיישבות אשר שימשה ומשמשת בסיס ותשתית למפעל התקומה שלנו שהשקענו בו מאמצים על-אנושיים והרבה דם וזיעה של שלושה דורות.

התלמיד הראשון, בן השנים-עשרה, שמצא קרל נטר בירושלים כיתום עוזב ומזונח — בכוד אלחדיך, שבסוף ימיו היה איכר בראש-פינה — היה הראשון אשר בישר את הפלא הגדול: קם דור של עובדי אדמה

לא היה להם מקום ללכת אליו, אלמלא הקים קרל נטר קודם לכן את מקוה-ישראל.

דומני, אין ציון טוב יותר לזכרו של קרל נטר מדברי ברל כנצלסון עליו ברשימתו "על החברות" שנקבעה בשנת תרע"ח: "שמו זה כבר היה לאגדה, לאחת האגדות החדשות של עליית השחר לעם השב... כחידת פלאים ששאריו לנו היחידים, הענקים בני הדור ההוא, אשר חלום האגולה המקודש היה מקופל בלבם כפרח בניצת... לא זכה נטר ולא זכינו אחריו לביוגרף אובה, אשר יגלה לפנינו את גילגולי נפשו, כיצד נדקם בלבו החלום וכיצד פתר אותו שעל שעל, ומה היה תגמול נפשו בחייו, אם נתחומות התקווה או מרי היאוש... לנו נשארה רק האגדה-חידה: יהודי חדש, גר ורחוק שב ממרחקים אל ארץ אבותיו לנעוץ בה קנה לגאולת העם העתידה. לנו נשאר גם שם הפועל, הרומז כפולות: מקוה-ישראל, קיווה, כינוס העם, ותקוות העם. עלה בגורלו האושר הבלתי-קל להיות הראשון, ולא נשאר מפעל חייו בודד. סוף סוף באו-גם הממשיכים".

קרל נטר ידע להדביק בהתלהבותו גם את הברון רוטשילד, שהחל אז כנדיב האלמוני והפך להיות הנדיב הידוע. דרך שגב, עד כמה גדול היה כוחו של קרל נטר לקרב רחוקים ולגשר על פני תהומות שמעתי גם מפי אחד מחברי הכנסת, יוצא מרוקו. כאשר שמע שאני עומד לשאת את המברכה בשם הכנסת, סיפר לי, שבמדורקו היתה קיימת במשך שש עשר שנים אגודה בשם קרל נטר, שכמה מחבריה, שניים או שלושה, יושבים בה היום כחברי הכנסת. מעבר להבדלי מפלגות, אמונות ודעות, היו כולם יחד חברים בתנועה על שמו של קרל נטר, שתכליתה היתה להכשיר מדריכי נוער ומתיישבים לעתיד בארץ-ישראל.

לעשויותה של מקוה-ישראל מלווה אותה במשך כל שנות קיומה. כבר דיברתי קודם לכן על כמה מעשי-נחשון שלה, אבל לא הזכרתי את תרומתה העצומה להכשרה החקלאית ולהתנגשות החברתית של גרעיני ההתיישבות, שהקימו את ניהול וכפר יהושע, את דמת יוחנן ומעברות, את מרחבה וכלל ויתקין, ונקודות-ישוב נוספות. דומני, שלא אגויס אם אומר שפני המפה ההתיישבותית שלנו שונים היו ללא תרומתה של מקוה-ישראל לעיצובה ולגיוונה. במשך כל שנותיה אופיינה מקוה-ישראל כעמדה קדמית.

תחילה היתה מקוה-ישראל עמדה התיישבותית, ולאחר מכן עמדה בטחונית. החל במאורעות 1920, לאחריהם מאורעות 1929 ו-1936, וכלה במלחמת השיח' רור, שימשה מקוה-ישראל כמגינה על תל-אביב ועל שכונותיה מדרום, וכמבטיחה את נתיבי התחבורה מתל-אביב אל דרום הארץ ואל ירושלים. זאת ועוד, רבים מתלמידי המוסד ובוגריו התנדבו עוד במאורעות 1929 להגנת הגליל, ואפשר היה למצוא אותם בכל מקום שנוקד להגנה, בכל יחידות ההגנה, הפלמ"ח והבריגדה, ולאחר מכן — בצה"ל. במחשני מקוה-ישראל ובבתי-המלאכה שלה נולדה גם הוידיקה המפורסמת, שאביה-מולידה היה דוד ליבוזין ממורי המוסד. לא ייפלא איפוא, שבאווירה בטחונית זאת צמחו רבים מבין מפקדי צה"ל היום, וראשון להם הרמטכ"ל הנוכחי רב-אלוף חיים בר-לב.

דמותה המיוחדת של מקוה-ישראל עוצבה לא מעט בזכותם של המורים והמתכנים שליווה כל שנות קיומה,

שם זה, אומרים, הוצע על-ידי חייט ירושלמי אשר תפר במקום בגדים לתלמידים לכבוד חנוכה בית-הספר, והוא הסתמך על הפסוק בהפטרת השבוע (ירמיהו יד, ח): "מקוה ישראל, מושיעו בעת צרה, למה תהיה כגד בארץ וכאורח נטה ללון". נטר קיבל את ההצעה, והמליץ עליה לפני הוועד המרכזי, בהסבירו (ואני מצטט את דבריו): "הלוואי שמוסדנו יהיה מקוה, מקוה טהרה לתושבי הארץ, שכן זקוקים הם מאוד לכך. אך מקוה פירושו גם כינוס וקִיבוץ, וגם תקווה. ואמנם המקום נוסד על-ידי כינוס יהודים מכל העולם, והדבה תקוות אנו תולים בו. מי יתן והמוסד יהיה צעד ראשון לקיבוץ גלויות בארץ אבותינו".

עם הקמת בית-הספר נתקל נטר בקשיים רבים להביא תלמידים אליו. השוב בארץ היה קטן. בארץ ישראל היו אז כ-13,000 יהודים. באוכלוסייה זו היו כ-2,500 גברים, שרק כ-16% מהם עסקו בעבודה ובמסחר. אחוז גדול מאוד היו מלמדים או תלמידי ישיבות. היהודים סירבו לשלוח את ילדיהם לבית-הספר מקוה-ישראל, בעיקר מפני שיקרי ירושלים, רבניה וגבאיה, חשבו שיש לו שייכות למיסיון. היהודים, שרובם היו חיים על כספי החלוקה, חששו ששליחת ילדיהם לבית-הספר תגרוך ביטול התמיכה בהם. לא נותרה לנטר ברירה אלא לנסוע לארצות הסמוכות ולהביא משם יתומים: מקושטא, ממצרים ומארצות אחרות.

קרל נטר ראה בבית-הספר ראשיתה של תכנית התיישבותית גדולה, כי הוא העלה את השאלה מה יעשו התלמידים אחרי סיום הלימודים בבית-הספר. לכן הציע לכ"ח להוציא אוכלוסיות ולקנות בכסף זה אדמה וליישב עליה יהודים שיעסיקו את בוגרי בית-הספר. אולם הצעתו זו נדחתה על-ידי החברה שהתנגדה לכל פעולה התיישבותית בארץ-ישראל, וראתה את תפקידה רק בהקמת מוסדות חינוך.

כמה שנים אחרי ייסוד מקוה-ישראל נוסדה המו-שבה פתח-תקוה על-ידי יהודי ירושלים, ואחרי כן נקנו גם שטחי קרקע להקמת ראשון-לציון. ב-1881, אחרי הפרעות שפרצו ברוסיה, התחילה הגירה גדולה של יהודים משם. הודם העיקרי של המהגרים זרם לאמריקה, אולם קילוח דק פנה גם לארץ-ישראל. היתה זו ראשיתה של העלייה הראשונה שהביל"ויים פרצו לה את הדרך. כמה מאנשי ביל"ו שהגיעו לארץ מצאו להם מקום עבודה במקוה-ישראל. אולם מנהל בית-הספר, שמונה לתפקיד זה אחרי שחזר נטר לארצה, לא הראה יחס של הבנה לעולים החדשים, והכביד מיד על קליטתם ועל הכנסתם לעבודה.

נתמול מזלם של אנשי ביל"ו שבאותו זמן בא נטר לביקור נוסף בארץ. הוא נפגש עם אנשי ביל"ו, התרשם מאוד מן הצעירים הנלהבים האלה ודאג להקל על עבודתם, להעלות את שכרם, וגם התחיל בבניית בית למגוריהם. אולם זמן קצר אחר-כך נפטר קרל נטר והובא לקבורה במקוה-ישראל.

בדברי הימים של מקוה ישראל יש להבחין בין שתי תקופות שונות: התקופה הראשונה שנמשכה עד מלחמת-העולם הראשונה, והתקופה השנייה - מגמד מלחמת-העולם עד ימינו אלה. אהלים שנשלחו על-ידי כ"ח לנהל את בית-הספר היו רחוקים מאוד מהבנת התפקיד של בית-הספר והתנכרו לצרכים החינוכיים של הישוב ולייעוד שהוטל עליהם כמפלסי דרך להתיישבות

יהודיים, עובדי אדמה שבנו מאות ישובים חקלאיים, כבשו באת ובמחורשו את מרחבי הארץ השוממה, והניחו יסוד איתן להקמת מדינת ישראל.

מרחק מאה שנה מפריד בינינו לבין אותם הימים כאשר חברת כל ישראל חברים החליטה החלטה היסטורית: לייסד בארץ-ישראל בית-ספר חקלאי אשר ייקרא "בית לימוד לעבודת אדמה, של חברת כל ישראל חברים".

חברת "כל ישראל חברים" נוסדה עשר שנים לפני כן, ב-1860, על-ידי קבוצת צעירים יהודיים מצרפת אשר התחנכו ברוח המהפכה הצרפתית של שנת 1848, וראו בחופש הפרט - בכלל זה חופש הדת - אחד מעקרונות היסוד של המהפכה. אבל הם היו גאמנים גם לעמם. הם באו לכלל מסקנה כי גם בתקופת הליברליזם של המאה התשע-עשרה לא יתעוררו אנשי מחשבה ולוחמי חירות האדם ללחום את מלחמתם של בני העם המפוזר, אם בני העם עצמם לא יתעוררו למלחמת מגן. ואז גמלה בלבם המחשבה לארגן את היהודים במטרה להגן על אחיהם הנרדפים והמעונים ברחבי תבל.

מספר המייסדים היה 17, וביניהם גם הסוחר קרל נטר. "כל ישראל חברים" - זאת היתה הסיסמה אשר הוטלה לעבר העולם בתקופת האמנסיפציה. ובפעם הראשונה בהיסטוריה הוקם איגוד לאומי מעל לתחומי ארצות ומדינות, להגנה זכויות ישראל בכל מקום שהם נרדפים.

אחת המטרות של "כל ישראל חברים", כפי שנקבע בתקנותיה, היתה לסייע להתקדמותם של היהודים. זה היה מכוון ליהודים בארצות נחשלות, לחינוך ילדיהם לתורה ולמלאכה. לכן הכריזה החברה בראשית פעולתה על ייסוד בתי-ספר במחוזות ששם גדול מספר היהודים השוקעים ביוון הבערות, בייחוד באפריקה ובתורכיה. חברת כל ישראל חברים עשתה גדולות בהקמת מוסדות חינוך בארצות אפריקה הצפונית, בתורכיה האירופית והאסיאתית, בסוריה ובעיראק, בפרס ובבלגריה, ובתקופה מאוחרת יותר - גם בארץ-ישראל.

קרל נטר היה הרוח החיה בחברת כל ישראל חברים. בשנת 1868 ביקר בארץ ועמד מקרוב על מצב היהודים ועל צרכיהם. אחרי שובו לצרפת הגיש דין-וחשבון על ביקורו, ובסיום הדין-וחשבון כלל את הצעתו על הקמת בית-הספר החקלאי, שאת הנוסח המדויק שלה שמעתם מפי חבר-הכנסת פינורמן.

חברת כל ישראל חברים אישרה את ההצעה פינורמן 1869. החלטה זו עוררה הדים רבים בין יהודי התפוצות, בראש וראשונה בחוגים הנאמנים לציון, שראו את יישובם של יהודים בארץ-ישראל כמנוף העיקרי לגאולת הארץ. הרב קלישר, הרב אלקלעי ורבים אחרים הביעו את שמחתם ואת תמיכתם בהחלטה זו.

נטר היה איש מעשה, והוא קיבל על עצמו גם לבצע את התכנית שהציע. עוד באותה שנה נסע לקושטא לבקש הקצאת שטח קרקע לבית-הספר ורשיון לבנייה. ובראשית 1870 כבר קיבל נטר את "פירמאן", הרשיון המיוחד שניתן על-ידי השולטן, ויצא מיד ליפו. במרץ דב ניגש לעבודה, קיבל את השטח לחוקתו, חפר באר ומצא מיג, והתחיל בבניית הבניינים הראשונים. ב-1871 היתה חנוכת בית-הספר. ואז ניתן לו השם "מקוה ישראל".

התואר אגרונום, ואף-על-פי שנשלח לעבוד בסמינרנה כמנהל בית-ספר חדש של יק"א. הוא חזר לארץ ונתמנה לכהן כמנהל חוות הלימוד וההכשרה בסג'רה שהוקמה על-ידי יק"א. כאן נפגש עם ציבור גדול למדי של פועלים חקלאיים. סג'רה היתה אז מרכז של פועלים. כאן נוצר ה"קולקטיב" ביזמתה של מניה שוחט. כאן הוקמה האגודה הראשונה של פועלים חקלאיים, שמת-רנה היתה "לפתח בארצנו אלמנט של פועלים-פלחים בגופם וברוחם". כאן נוסד "השומר", שמטרתו היתה לפתח בארצנו "אלמנט של שומרים יהודים הראויים לעבודה זו". במשך הזמן נוצרו קשרים הדוקים בין קראווה ואנשי העלייה השנייה. הוא ידע להעריך את מסירותם ונכונותם לסבול לעבוד, והם הכירו בו את איש האדמה, נושא החזון, שותף לעבודתם ולחונם.

בשנת 1913 החליטה יק"א לחסל את החווה בסג'רה, ואחרי זמן-מה מונה קראווה, לפי המלצת המדיב הדיוע הברון רוטשילד, כמנהל מקוה-ישראל. כהניך מקוה לשעבר ידע קראווה מה רבים השינויים והתמורות שיש להכניס בבית-הספר כדי להתאימם ליעודו האמיתי. אולם עוד בטרם הסמיק להתאזרח במקום, פריצה מלחמת-העולם הראשונה, שהקפיאה את הפעולות בבית-הספר למשך ארבע שנים רצופות. בתנאים קשים ביותר, תוך ניתוק מן המקורות הכספיים של כ"ח, בתקופת הגזירות החמורות של התורכים, הצליח קראווה לשמור על המוסד ולקיים את המשק מבלי שנהרס הרכוש הרב של בית-הספר.

רק אחרי כיבוש הארץ על-ידי הצבא הבריטי החזילה תקופת פיתוח חדשה לבית-הספר. "כל ישראל חברים" אמנם הדיעה לקראווה שעליו לפזר את התלמידיים ולהפסיק את פעולות בית-הספר, כי אין בידה אמצעים להמשיך ולקיים אותו. אולם רווח והצלחה עמדו לבית-הספר מן הברון רוטשילד, שהביע נכונות לעזור לו ושילב את תמיכתו במתן חינוך ליתומי המלחמה בארץ-ישראל. בית-הספר קלט תוך שנתיים 150 יתומים, והתחיל את פעולתו במלוא ההיקף. קראווה ריכז במקוה-ישראל קבוצת אנשים שהיו מסוגלים להורג את לימודי החקלאות בעברית במקום השפה הצרפתית. בראש הקבוצה הוזאת עמד אליעזר יפה, ואלו הצטרפו יעקב אורי, אלימלך לויז ואברהם גלותמן. הקבוצה הוזאת יזמה גם את הוצאת הירחון החקלאי "השדה" שעורכו הראשון היה אליעזר יפה, ואת החוברות הראשונות ערך במקוה-ישראל.

השינויים במקוה-ישראל ניכרו תוך תקופה קצרה, והישוב הרגיש כי רוח חדשה נושבת שם. אליעזר יפה וחבריו היו חברים באירגון א' למושבי עובדים שהתכונן להתיישב בנהלל. עם העלייה התיישבות עזבו הם את מקוה-ישראל, ובמקומם בא צוות עובדים צעירים שמל-או את תפקידם בכשרון ובהצלחה.

מניין המחזורים במקוה-ישראל מתחיל לאחר מלחמת העולם הראשונה. שנות המלחמה הבדילו בין תקופה לתקופה, בעיקר בשל המפנה שחל בבית-הספר. זו הפעם הראשונה שהתחילו ללמד את תורת החקלאות בעברית, ותוך כדי לימוד היה צורך ליצור טרמינולוגיה עברית למונחים החקלאיים. אחרי המפנה שחל בשפת ההוראה בא מפנה נוסף: הוכנסה עבודה עברית למשק.

עקב השינוי שחל בבית-הספר היתה נהירה גדולה

חקלאית ולחינוך דור של עובדי אדמה. הלימודים בבית-הספר התנהלו על טהרת השפה הצרפתית. לימוד השפה העברית ניתן במידה זעומה מאוד. המנהלים שפעלו בהשראת כ"ח לא ראו אז כתפקידם להכשיר את החני-כים לקראת המשך חייהם והבטחת עתידם בארץ-ישראל. הם הנבילו את עצמם בהקניית מקצוע חקלאי או אחד ממקצועות המלאכה לחניכים בשביל שיבנו את עתידם במקום אחר. חלק מהתלמידים נשלחו אחרי סיום בית-הספר להכשרה נוספת לפאריס, ומשם התפזרו על-פני ארצות רבות כמורים ומנהלים של בתי-הספר של כ"ח. לאחרים הוצע להגר לארגנטינה או לארצות אחרות ולהתיישב שם.

במשך התקופה הזאת הוקמו מושבות יהודיות רבות ביהודה, בשומרון ובגליל, והמתיישבים בהן היו זקוקים לבית-הספר כמקום הכשרה לילדיהם שימשיכו את עבודתם, אלא שלמעשה היה בית-הספר נטול כמעט כל ערך בשבילם. באותה תקופה באו לארץ אלפי חלוצים, אנשי העלייה השנייה, והללו זקוקים היו להכשרה חקלאית לקראת התיישבותם בעתיד. אולם בית-הספר היה נעול בפניהם. העבודה בו התנהלה על טהרת העבודה הערבית, ולא ניתנה דריסת רגל לפועל יהודי בו.

ביטוי ליחסם של מנהלי מקוה-ישראל ולהתנכרותם לפועל היהודי ולהתיישבות היהודית נתן ברל כצנלסון במאמר שהוכיח פה חבר-הכנסת פינירמן. "על החברות", בשלהי מלחמת-העולם הראשונה. הוא העריך את אי-שיותו הגדולה של נטר, שהיה בעיניו מפעיל ראשון, מיישב-חלוק, אולם ביטא את האכזבה הגדולה מפעלם של ממשיתכו. הוא כתב: "בני ביל"ו הראשונים שבאו לעבוד בארץ-ישראל עוד מצאו בנטר מערדד וסומך. אבל מה מצאו יורשיהם הרוחניים של הבייל"ויים ביהודים של יוצר מקוה? הם דופקים על שערים נעולים. חסד מיוחד היה דרוש מצד הפקיד למען קבל פעם פועל עברי. המוסד הראשון לתחית העם ניתק את הקשרים בינו ובין העם החי. את נשמתו החיה החניקו. מטרתו נשכחה מומן. כל רוחות האביב שעברו בארץ לא נגעו עדיו. ההתפתחות החקלאית שבארץ אינה ניכרת בו. גם סערות המלחמה בעד שלטון השפה העברית, היא לא השיבה את שכבת האבק המכסה את מקוה".

הסיכום של ארבעים השנים הראשונות לקיומו של מקוה-ישראל לא יהיה מאוזן, אם לא נציין כי במשך השנים האלה גדל בית-הספר, התבסס המשק החקלאי, הוקמו ענפים חדשים, ניטעו מטעים רבים, עלתה הרמה המקצועית, הוכנסו זנים חדשים של גדולי שדה, ירקות, וניטעו מטעים מזנים משובחים שהובאו מחוץ-לארץ. באותן השנים שימשה מקוה-ישראל גם תחנת נסיונות זוטא בשביל הארץ, וסיפקה זרעים ורכב לחקלאים במושבות. כאמור נעשתה העבודה במקוה-ישראל על טהרת העבודה העברית. יחד עם זאת עברו במקוה-ישראל כמורים כמה בעלי-מקצוע חשובים שהתפרסמו במשך הזמן ותרמו תרומה גדולה לקידום החקלאות בארץ.

המצב בבית-הספר השתנה מן הקצה אל הקצה עם מינויו של האגרונום אליהו קראווה כמנהל מקוה-ישראל. אליהו קראווה היה עצמו בוגר מקוה, אולם שלא כרוב הבוגרים של בית-הספר לא נטש את מקצוע החקלאות וגם לא עזב את הארץ לצמיתות, על אף האפשרות שניתנה לו להשתלם בצרפת, שם קיבל את

אחרי פרישתו של אשר מלכין מונה כמנהל בית-הספר ד"ר גדעון כץ, שהוא מנכ"ל בית-הספר מקוה ישראל עד היום. מספר התלמידים הלך וגדל ובשנת תש"ל היה מספרם 770, המחולקים באופן שווה בין המדור הכללי והמדור הדתי. כמחצית מהתלמידים באים מהכפרים ומהמושבים, והמחצית השנייה מהערים ומעיי-רות הפיתוח. מגמת בית-הספר - להגיע תוך שנים ספורות לאלף תלמידים.

על סף יובל המאה ניצב בית-הספר לפני משימות קשות. התפתחותה הדינמית של חקלאותנו שינתה את פני החקלאות מן הקצה אל הקצה. אין כלל להשוות את שיטות העבודה, מבנה המשק והציוד, למה שהיה מקובל לפני עשרים-שלושים שנה. בית-הספר "מקוה ישראל", הוותיק בבתי-הספר החקלאיים בארץ, ניגד הרבה אחרי התפתחות זו. בשביל להקנות את תורת החקלאות לחניכים ולהכשירם לקראת תקופת שנות השבעים, היה צורך לבנות מחדש את כל המערכת החקלאית של בית-הספר, להקים מבנים מודרניים יותר, לרכוש ציוד מיכני ומתאי, לשנות את רשת ההשקיה בשדות השלחין, ואכן בשנים האחרונות נעשתה פעולה גדולה בתחום זה. בית-הספר נעזר בתקציב של הממשלה ובתרומות מיוחדות של "כל ישראל חברים" ו"פיקא" למטרות אלו וגם לבניית בתי-מגורים לתלמידים, שמק-צתם מתגוררים עדיין במבנים שהוקמו לפני שבעים או שמונים שנה.

לקראת יובל המאה מחדשת מקוה ישראל את נעוריה. עבודת בנייה נרחבת נעשית שם בתחום המג-רים ובתחום המשק, ועם סיומה ייווצרו במקוה ישראל התנאים המתאימים להכשרת אלפי נערים ונערות לחקלאות.

רבותי חברי-הכנסת, אין כל אפשרות להעריך הערכה מלאה את חשיבותו של בית-הספר "מקוה ישר-אל" ותרומתו להתפתחותם של הישוב היהודי בארץ ושל ההתיישבות החקלאית. המוסד חניך והכשיר אלפי צעירים המפוזרים כיום על פני ישובים חקלאיים רבים בכל הארץ. במוסד הזה ניתן לאלפי הצעירים חינוך לאומי וניטעה בלבם אהבת המולדת ואהבת ישראל. אין זה מקרה שרבים מראשי ה"הגנה" והמפקדים הגבוהים בצה"ל, ובראשם הרמטכ"ל חיים בר-לב, קיבלו את חינוכם במקוה-ישראל. "מקוה ישראל" תרם תרומה גדולה גם להעלאת הרמה המקצועית של חקלאותנו. במוסד זה התרכזו בזמנים שונים בעלי מקצוע מעולים בכל ענפי החקלאות, והם הטביעו את חותמם על התפתחותו. הזכיר חברי-הכנסת פינרמן שמות רבים של מורים ומומחים אלה. כל אחד מהם עשה גדולות בענף שעסק בו, והחקלאים הוותיקים יודעים לספר הרבה על כל אשר למדו מהם.

חברי הכנסת, אנו מציינים היום תאריך היסטורי בתולדות הציונות ובתולדות ההתיישבות בארץ. אנו מציינים תאריך בראשית ההתיישבותנו בארץ. הגרעין הקטן שנודע על-ידי קרל נטר לפני מאה שנה נבט וצמח ונתן פרי הילולים. חברי-הכנסת מאיר יערי, שעבד גם הוא במקוה ישראל לפני שהצטרף לקיבוץ מרזביה, כתב על הימים ההם, ואני מצטט: "במקוה ישראל לקחתי בידי גרעין של איקליפטוס, שבקושי הוא נראה לעין לא-מזוינת. ראיתי את הענקים המיתמרים אל על עד לגובה של 50 מטר. הם צמחו מגרעין זה. ואותה שעה חשתי עד מה

של תלמידים אליו ולא היה מסוגל לקלוט את כל המתדפקים על שערינו. זכות קדימה ניתנה לבני המושבים, אולם במשך הזמן גדל כושר הקליטה של בית-הספר ובאו אליו רבים מבני העיר וגם תלמידים מחוץ-לארץ.

בנוסף על התלמידים נעשה בית-הספר מקום הכשרה חשוב מאוד לפועלים חקלאיים שהכשירו את עצמם להתיישבות. רבים מאנשי העלייה השלישית, שפניהם היו מועדות להתיישבות בקיבוצים או במושבי עובדים, הכשירו את עצמם במקוה ישראל. קבוצת חברים שהתיישבו בכפר יהושע, חברי קיבוץ של השומר הצעיר שהתיישבו בבית-אלפא, וחברי קיבוצים רבים אחרים שייסדו אחרי כן את גבת, מזרע וקיבוצים אחרים, קיבלו כאן את הכשרתם.

גרעיני התיישבות רבים התארגנו מבין חניכי מקוה ישראל, שהקימו אחר כך ישובים חדשים. קבוצת "הצ-פון" התיישבה ברמת יוחנן; קיבוץ "השדה" הקים את שדה-נחום; הגרעין הראשון של "השומר הצעיר" הקים את הקיבוץ "תל-עמל", הרי הוא "ניר-דוד". מלבד הגר-עינים הקיבוציים הוקם גם אירגון למושבי עובדים שהקים את "כפר נטר" על שם מייסד מקוה ישראל.

ארבעים שנה כיהן אליהו קראוזה כמנהל בית-הספר, ובמשך השנים הללו גדל המוסד והתרחב. מספר התלמידים, שמנה בראשית כהונתו 100, הגיע ל-560 כאשר פרש קראוזה מתפקידו ב-1954. 4,000 תלמידים סיימו את לימודיהם בתקופה זו.

בשנת 1952, עם גידול מספר החניכים, הורגש הצורך להגדיל את שטח הקרקע של בית-הספר. בזמנו קיבל בית-הספר מן השולטן שטח של 2,539 דונם. ממשלת ישראל החכירה לבית-הספר שטח נוסף של 839 דונם, הגובל באדמת המוסד. ב-1952 נחתם הסכם בין הממשלה וחברת "כל ישראל חברים" על שותפות בהנהלת בית-הספר והוקם קורטוריון של 21 חבר, אשר 10 מהם מונו על-ידי "כל ישראל חברים" ו-10 על-ידי ממשלת ישראל. יושב-ראש הקורטוריון היה המנהל הכללי של משרד החקלאות דאז מר חיים הלפרין, שהי-סיף לכהן בתפקיד זה גם אחרי שפרש מתפקידו במשרד החקלאות.

אחרי פרישתו של מר קראוזה ב-1954 מונה מר אשר מלכין כמנהל המוסד. הוטל עליו להיאבק עם קשיים כספיים גדולים, כי האמצעים שהעמידה חברת כ"ח לרשות בית-הספר לא הלמו את הצרכים של בית-הספר שגדל והתרחב במשך השנים. מצב זה נתן את הדחיפה לעריכת הסכם חדש בין הממשלה וחברת כ"ח שנחתם ב-1956, בהתאם להחלטת הממשלה בישיבתה מיום כ"ח באדר תשט"ז. לפי ההסכם הוקמה חברה בשם - "מקוה ישראל - כל ישראל חברים" לשם מימונו, ניהולו ופיתוחו של בית-הספר החקלאי מקוה ישראל כמוסד בעל אופי ממלכתי והעמדתו על בסיס משקי מוצק. החברה תתנהל על-ידי מועצת מנהלים בת תשעה חברים: ארבעה נציגים של הממשלה, ארבעה נציגים של כ"ח והיושב-ראש ימונה על-ידי שר החקלאות; ומאז נכלל החינוך החקלאי במסגרת משרד החינוך - על-ידי שר החינוך, לאחר התייעצות עם כל ישראל חברים. כיושב-ראש המועצה נבחר מר יוסף אפרתי. ההסכם נחתם על-ידי שר החקלאות דאז, קדיש לוז, בשם ממשלת ישראל, ומרסל פרנקו נציג "כל ישראל חברים".

— ציון מלאת מאה שנה למקוה ישראל (גבתי, ברקת); מסמכים שהונחו על שולחן הכנסת (ברקת, ליאור); סקירת שר החינוך והתרבות על פעולות משרדו (ברקת, אלון) —

אליהו קראוזה, ורבים אחרים שהשקיעו את חייהם ביצירה מפוארת זו והלכו לעולמם.

על דעת הממשלה אני מביע בזה את תודתנו והערב-כתנו להנהלת מקוה ישראל, למנהל בית-הספר, לכל חבר המורים, המחנכים, המדריכים והעובדים, העושים לילות כימים לביסוסו, לקידומו ולשיפורו של בית-הספר; ואנו מאחלים להם שיוכו לתוך עוד מחזורים רבים של נערים ונערות לתורה ולעבודה ולהכשרים לקראת ייעודם בעתיד: להיות עובדי אדמה במולדת.

היו"ר ר. ברקת:

חברי הכנסת, בכרחה למקוה ישראל ולעתידו נסיים את החלק החגיגי של הישיבה. נפסיק עתה את הישיבה לעשרים דקות ונחדשה לאחר מכן.

(הישיבה הופסקה בשעה 17.01 וחודשה בשעה 17.21)

ד. מסמכים שהונחו על שולחן הכנסת

היו"ר ר. ברקת:

לקריאה שנייה ושלישית: חוק לתיקון פקודת בריאות העם (מס' 4), תש"ל-1970 — שחזר מוועדת הישירותים היציבוריים.

לדיון מוקדם: 1. חוק להפעלת סמכויות חידום בשעת חירום (מעצר), תש"ל-1970 — הצעת חברי הכנסת אורי אבנרי; 2. חוק שירות המדינה (משמעת), תש"ל-1970 — הצעת חברי הכנסת ראובן ארני.

קשה לראות עכשיו את הארץ בהתפתחותה, בלי תחושת העתיד הנאמנה.

חברי הכנסת, בהתאם להחלטות ועדה משותפת של ועדת החינוך והתרבות וועדת הפנים תוגח בקרוב על שולחן הכנסת הצעת חוק מיוחד על מקוה ישראל, שבו ייקבעו גבולות מקוה ישראל הקיימים ואשר יבטיח שלא ייעשה כל שינוי בייעודן של אדמות אלו ללא החלטת הכנסת. יהיה זה ביטוי להערכה הרבה שהעם כולו רוחש לבית-הספר החקלאי הראשון שהוקם לפני מאה שנה, ויהיה זה השי שאנו מגישים לו ביום חגו.

העם כולו חוגג אתנו את היום הזה, את מלאת מאה שנה לראשית התנחלותנו בארץ, ומעלה בהוקרה ובהער-רכה את זכרם של מייסד מקוה ישראל, קדל נטר, והמנהל הדגול של בית-הספר במשך ארבעים שנה,

אני מתכבד לחדש את ישיבת הכנסת. נשמע הודעה על המסמכים שהונחו על שולחן הכנסת.

מוזכר הכנסת ח. ליאור:

ברשות יושב-ראש הכנסת, הנני מתכבד להודיע כי הונחו היום על שולחן הכנסת לקריאה ראשונה, מטעם הממשלה: חוק לתיקון פקודת העדות (מס' 9), תש"ל-1970.

ה. סקירת שר החינוך והתרבות על פעולות משרדו

היו"ר ר. ברקת:

הכנסת תעבור לסעיף ג' בסדר-היום: סקירת שר החינוך והתרבות על פעולות משרדו ודיון. רשות הידבור לשר החינוך והתרבות.

שר-החינוך והתרבות י. אלון:

אדוני היושב-ראש, כנסת נכבדה. בפתח דברי יודשה נא לי לצרף את ברכתי לבית-הספר מקוה-ישראל עם כניסתו למאה השנייה לקיומו. אכן נתברכנו במוסד חינוכי-התיישבותי ראשון-במעלה, בעל עבר מפואר ועתיד גדול.

בימים שלא כתקנם, ימי מלחמה, כשבחלקי ארץ שונים נאלצים תינוקות של בית-רבן לשקוד על התורה במקלטים, ובאחרונה אף נבחרים מדעת על-ידי מרצחים חשוכים לשמש קרבנות למלחמתם השפלה, מול שתיקתו המדהימה של העולם הקרוי נאור — אני מביא לפני הכנסת את סקירת התקציב של המשרד לחינוך ולתרבות.

תקציבו הכולל של המשרד — התקציב הרגיל ותק-צוב הפיתוח — לשנת 1970/71, מכל המקורות, מסתכם לפי שעה בסכום של 847 מיליון לירות, לעומת 744 מיליון לירות בשנת 1969/70, דהיינו: גידול כולל של 103 מיליון לירות, או 13.8%. את חלוקתו המפורטת של התקציב תמצאו בגספחים שיונחו לפניכם.

חברי הכנסת, תקופת חירום לאומית תובעת מכולנו

קביעת סולם עדיפויות סלקטיבי וקפדני, ולדעתי היא מבחיבה לנו מאמץ כפול ומכופל בשדה החינוך והתרבות דווקא, כדי לקיים את עדיפות האיכות, מכאן, ולגבור על נזקי הנגש הכרוכים במלחמה, מכאן. שלא כבתחומים אחרים, פרט לתחום הבטחון, מחדל — ולו גם זמני — בשדה החינוך אינו ניתן על-פי רוב לתיקון, כי המדובר הוא בבני-אדם וברצף אורגני המאפיין את המהות החינוכית, שאינה כפופה ללוח כלשהו. לכן טוב שננהג כולנו גישה סלקטיבית ביותר בכל סלקציה תקציבית לחינוך ולתרבות. מה שנזרע בחינוך ובתרבות נקצור בכל תחומי היצירה וההוויה הלאומית.

מערכת החינוך והתרבות בישראל היא מטרה לעצמה, אך לה ולמסכת הערכים של החברה הישראלית חלק מכריע ביכולת עמידתנו, ובייחוד בעמידתנו של הדור הצעיר במשא הכבד, שהטילה עליו ההיסטוריה היהודית בזמן הזה.

כבעבר כן גם כיום — ואולי כיום אף ביתר שאת — שומה על מערכת החינוך והתרבות בישראל לעצב עיצוב הומאני את פני הדור הגדל בצלה של המלחמה המתמשכת, עיצוב אשר יהלום את מורשתו הרוחנית העשירה של העם היהודי, מזה, ואת צרכי האומה והאדם בחברה הכלכלי-אנושית בת-זמננו, מזה.

כבעבר כן גם כיום שאיפתנו היא לגדל דור שוחר שלום, תאב דעת ויצירה בכל תחומי הפעילות האנושית, דור אשר שום דבר אנושי אינו זר לו, אך הוא זר